

O SUKCESI A SPONTÁNNÍ REKULTIVACI

ANEB PROČ NEVYUŽÍVÁME TO, CO JE DOBRÉ A ZADARMO

ROZHOVOR S KARLEM PRACHEM

SIMONA POLÁKOVÁ

Prof. RNDr. KAREL PRACH, CSc.

Na Přírodovědecké fakultě JU v Českých Budějovicích a v Botanickém ústavu AV ČR v Třeboni se zabývá ekologií rostlin, hlavně vegetační dynamikou. Založil v ČR obor ekologie obnovy, kterému se po dvě desetiletí intenzivně věnuje.

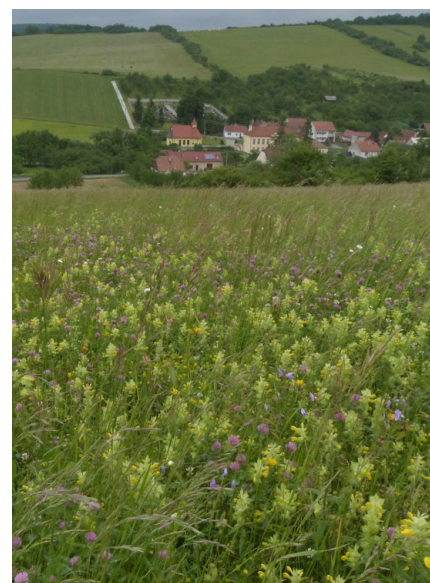
Ekologie obnovy je relativně nový vědní obor. Co vedlo k jeho vzniku?

Můžeme rozlišit tři přístupy člověka k přírodě: exploatační, konzervační a restaurační. Když si ve vyspělých zemích alespoň část populace začala uvědomovat, že by bylo dobré se pokusit zničené nebo poškozené ekosystémy obnovit a konzervační (ochrannářský) přístup už nestačil, začal se formovat tento obor. Za jeho formální počátek můžeme považovat založení Společnosti pro ekologickou obnovu (Society for Ecological Restoration) v roce 1988 ve Spojených státech. Koncem 80. let se také začaly používat termíny restoration ecology, označující dílčí vědeckou disciplínu, a ecological restoration, jakožto její praktické aplikace. Kořeny oboru však můžeme hledat i dále v minulosti, hlavně v USA a v Anglii, jen se tomu tak neříkalo. O něco starší jsou také snahy udržovat různé cenné lokality formou tzv. ochrannářského managementu, což můžeme dnes rovněž zahrnout do ekologie obnovy.

Existují u nás nějaké lokality, kde by se daly demonstrovat principy, které ekologie obnovy studuje? Takové živé učebnice?

Takových lokalit je nepřeberně. A to i v negativním smyslu, kde se tyto principy nedodržují. Moje oblíbené téma je spontánní sukcese na narušených nebo nově vytvořených stanovištích a její využití v ekologické obnově. Ona má ekologická obnova skoro vždycky něco do činění se sukcesí – můžeme ji urychlovat, brzdit, vracet zpět či jinak usměrňovat, případně napodobovat, takže její studium je důležitou součástí ekologie obnovy. Běží většinou zadarmo a vede u nás v převážné většině k lepším výsledkům než např. drahé technické rekultivace rozmanitých lokalit po těžbě. Doporučoval

bych se podívat třeba na Radovesickou výsypku u Bíliny. Dvě malé části této rozsáhlé výsypky (asi 60 ha z celkové rozlohy přes 1200 ha) byly ponechány spontánní sukcesi, zbytek byl rekultivován (asi za dvě miliardy včetně státních peněz). Uvidíte tam kontrast druhově bohaté mozaiky přírodě blízkých, spontánně vzniklých stanovišť a kousek dál monotónní, husté výsadby stromků nebo zemědělsky rekultivované části s dominancí několika kulturních trav a jetelovin, o jejichž produkci stejně nikdo nemá zájem. Samozřejmě velmi názorné je porovnání krásně spontánně regenerujících horských smrčín v NP Šumava po kůrovcovém žíru a kousek dál nedávných holosečí, poté uměle zalesněných. Jen úplný ignorant nevidí (nebo nechce vidět), že spontánní obnova je mnohem lepší (a levnější) variantou, nehledě na to, že v jádrových zónách národního parku by měla být samozřejmostí. Zajímavé je také

V rámci Bílých Karpat probíhal velký projekt obnovy luk pomocí regionální travinnobylinných směsí. Foto Karel Prach

Radovesická výsypka a jetel růžák, jenž zde byl vyset během zbytečné zemědělské rekultivace. Foto Simona Poláková

porovnání hustých borových monokultur se spontánně se vyvíjejícími částmi písčoven nebo rašelinišť. Několik velmi pěkných příkladů u nás máme s obnovou toků, které byly dříve nesmyslně regulovány v mylné představě, že se tím sníží riziko povodní (v součtu se naopak zvýší). Jmenoval bych především obnovený potok Borová v CHKO Blanský les a vloni obnovený úsek řeky Stropnice pod Novými Hrady. Mimořádným počinem je obnova bělokarpatských luk, ať už jejich nové vytvoření na zemědělské půdě prostřednictvím regionálních směsí, nebo obnova jejich degradovaných částí redukcí náletových porostů dřevin a následným kosením. Pěkné jsou i některé příklady ochrannářského managementu hlavně lučních rezervací. O všem by se dalo povídat podrobně a našly by se i další hezké příklady.

Hodně vašeho úsilí je věnováno revitalizaci rašelinišť. Mohl byste shrnout základní doporučení, jak v praxi při revitalizacích postupovat?

Rašeliništím se více věnovali moji studenti, včetně doktorandů, než já sám osobně. V první řadě bych rád zdůraznil, že každá těžba rašelinišť je negativní (některé jiné těžební prostory mohou mít někdy i pozitivní dopady na přírodu). Jedná se ve střední Evropě o vysoce reliktní, ostrovní ekosystémy. Pokud už se těží, je důležité ponechat alespoň nějakou vrstvu rašeliny (minimálně 30 cm) a po ukončení těžby zvednout hladinu vody k povrchu. Do určité míry se postupně může obnovit rašelinné společenstvo, i když je vždy ochuzené, a tím i nastartovat opětovná tvorba rašeliny. Lze

tomu i napomoci např. rozházením stélek rašeliničku, odebraných například před postupující těžbou v jiné části těžebního prostoru nebo v jiné blízké.

Věnujete se i studiu vývoje vegetace na opuštěných polích. Proč zrovna toto téma?

Z teoretického hlediska je to úžasný model, protože nějaká opuštěná pole máte všude po světě, kde je orná půda. Lze tedy vzájemně srovnávat a hledat obecnější zákonitosti. Z hlediska praktické ekologické obnovy je to věc rovněž důležitá. Vezměte si, že u nás bylo nejvyšší zornění zemědělské půdy z celé Evropy (75 %). To, že jsme dneska u nás schopni rámcově předpovědět vývoj po opuštění pole, by se dalo docela využít např. v krajině plánování. Máme data prakticky z celé republiky, a to jak o opuštěných polích ponechaných zcela svému osudu, tak o bývalých polích, která

se po opuštění začala pravidelně kosit. Ale musím říci, že to nikoho nezajímá, kromě vědců a občas ochranářů.

Jak se ekologie obnovy staví k problematice invazních druhů?

To je důležitá součást ekologie obnovy. Eradikace nebo alespoň omezování invazních druhů prospívá v naprosté většině případů domácím druhům. Zvýšení diverzity a obnova místu odpovídajících původních společenstev se bez potlačení druhů invazních většinou neobejde. Hodně se tomu věnují v Americe, Jižní Africe, Austrálii a na Novém Zélandu, kde jsou invazní druhy mnohem větším problémem, než je tomu u nás. Někde už ale invaze doběhly tak daleko, že se s nimi za rozumnou cenu nic nepořídí a nezbývá se smířit s tzv. novými ekosystémy (novel ecosystems). U nás dělají problémy hlavně akát, podél řek křídlatky, v písčincových skalních městech vejmutovka, leckde i další druhy. Tyto tři druhy bych u nás považoval z hlediska ekologické obnovy za asi nejproblematictější. Do budoucna se osobně obávám dubu červeného, který je mezi lesníky velmi oblíbený.

Máte pocit, že se poznatky ekologie obnovy daří převádět do praxe? Kde vidíte úspěchy a kde problémy? Co by mohlo případné lepší spolupráci akademiků s praxí prospět?

V celkovém pohledu hluboce zaostáváme za vyspělými západními zeměmi, přitom poznatků máme srovnatelně. V případě spontánní obnovy rozmanitých těžebních prostorů dokonce máme poznatků, dovolím si říci, jako nikde jinde ve světě. Přesto jejich aplikace do praktické obnovy je

Tůňky pro biodiverzitu na písčově CEP II. Foto Simona Poláková

pořád tristní. Jsou ale výjimky. Vynikající spolupráci máme s firmou Českomoravský štěrk. Je to dáno jednak mimořádně vzdělaným a osvědčeným současným vedením, jednak zřejmě skutečností, že jde o součást nadnárodní firmy, kde šéfem přes rekultivace je ekolog, který se zúčastňuje vědeckých konferencí a publikuje. Kdyby nedělaly problémy Lesy ČR, mohlo by to být ještě lepší. U nás ale zavádění moderních, ekologických přístupů, včetně důrazu na přirozenou obnovu tam, kde je to pro přírodu a v dlouhodobém pohledu i pro ekonomický zisk prospěšné, silně vázne. Asi musíme počkat na generační obměnu, ale ani v tom nevidím rychlý příslib radikální změny, když vidím, co se na lesnických fakultách učí. Jsou ale světlé výjimky. Pořád u nás převládá honba za krátkodobým ziskem. Různé pochybné rekultivační firmy nesmyslně rekultivují, co se dá. Aby taky ne, když to často stát financuje. Tak byly např. Ministerstvem financí v posledních letech uvolněny 2 miliardy korun

– zmínil bych doporučení obnovit v každé členské zemi do roku 2020 minimálně 15 % narušených ekosystémů. Jak se s tímto požadavkem vyrovná naše země, jsem zvědav. Obnovu v krajinném měřítku považuji do budoucna za zásadní v souvislosti hlavně s erozí půdy a celkovým poklesem její úrodnosti, ochranou proti povodním a asi i klimatickou změnou. Přitom u nás neexistuje ani institucionalizované krajinné plánování.

Na otázku, co by mohlo lepší spolupráci akademiků s praxí prospět, sám nemám jasnou odpověď. Nějakým způsobem podnítit větší zájem ze strany té praxe, ale jak? Za sebe a svoji pracovní skupinu ekologie obnovy na Přírodovědecké fakultě JU mohu říci, že děláme, co můžeme a snažíme se populárně-naučnými publikacemi, přednáškami i jinou osvětou výsledky oboru propagovat. Často narážíme i na ostentativní nezájem hlavně ze strany různých rekultivátorů a také lesníků. Ale na druhé straně jsou výjimky zmíněné výše. Celkem

Přírodovědecké fakultě Marcela Rejmánka, na sukcesi na opuštěných polích. V tu dobu se ale o žádné ekologii obnovy nemluvalo, jednoduše proto, že obor ještě neexistoval. K tomu jsem se dostal až tak o 15 let později. Když v roce 1993 Společnost pro ekologickou obnovu zakládala hlavní oborový časopis *Restoration Ecology*, hledali do redakční rady taky někoho ze střední a východní Evropy. Protože jsem v roce 1987 publikoval článek o sukcesi na mosteckých výsypkách anglicky, což je dneska samozřejmostí, tehdy to ale v této části Evropy tak samozřejmě nebylo, tak mě do redakční rady přizvali a zároveň pozvali na annual meeting Společnosti do USA. Tam jsem se seznámil blíže s oborem i předními „restauračními ekology“ a už jsem se „vezl“. Spolu s několika dalšími kolegy jsem pak zakládal evropskou sekci Společnosti a začal jsem obor propagovat i u nás. Ale mě vždycky lákaly i praktické aplikace, nejen teoretická věda a tento obor to ideálně propojuje.

Zachovalá část Klikvového rašeliniště v Krušných horách. I díky ní stojí za to zrekultivovat rašeliniště celé. Foto Simona Poláková

na v podstatě zbytečnou rekultivaci Tuchlovické výsypky na Kladensku, docela slušně už zarostla sama. Jen tak pro zajímavost a srovnání, vloni mělo Ministerstvo kultury na obnovu památek v celé republice 600 mil. Kč. Tady bych rád poznamenal, že obnovu památek považuji za důležitější. Jejich ztráty jsou nevratné, příroda si větší pomůže. Celkově ale jsem, pokud jde o prosazení principů ekologické obnovy do praxe, optimista a věřím, že i u nás se ekologicky podložená obnova přírody a krajiny postupně více prosadí. Ona nás k tomu snad donutí i Evropská unie

dobrá je ale spolupráce s ochranáři, hlavně na nižších úrovních. Taky bych připomněl, že často nestíháme vše, co bychom chtěli. Bádáme, učíme a snažíme se i o tu popularizaci. Zlepšení bych hledal především na té druhé straně.

A teď trochu osobnější otázka – jak jste se vlastně k ekologii obnovy dostal vy sám?

Když to shrnu, tak pro můj vývoj jakožto budoucího „restauračního ekologu“ bylo zásadní vyvolání zájmu o sukcesi diplomovou prací. Ta byla zaměřena, pod vedením tehdejšího vynikajícího asistenta na pražské

Jste také známý jako velký milovník historie a architektury a neúnavný turista. Máte nějaké doporučení na botanické skvosty a záhady na českých a moravských hradech?

No, nemám zrovna rád označení turista, zavání mi to přílišnou organizovaností. Navíc, pro mě je prakticky každá cesta, i třeba rodinný výlet, tak trochu i pracovní. Koukám vždy i trochu po kytkách, společenstvech, ale i geologii, krajíně jako celku a zajímá mě i lidský vliv na ni. V tom už je i ta historie. Ale historii a architekturu mám jako zálibu, jako určitou kompenzaci a zároveň doplněk k mému oboru. Nenapadá mě sice přímo nějaký „skvost“, ale na hradech najdete leckdy velmi zajímavé rostliny. Občas někde něco zbylo z dříve tam pěstovaných. Ale mně přijde zajímavější přežívání teplomilných a světlomilných druhů na hradech, zvláště na těch uprostřed lesů. Hradní kopce byly v době fungování hradů odlesněny a mohly se stát refugií těchto druhů. Ještě více mě zajímá, jak některé druhy rostlin dobře indikují zaniklé hradní stavby, které už třeba na povrchu vůbec nejsou vidět. Jsou to ale jen taková dlouholetá pozorování, žádný systematický výzkum jsem na hradech neprováděl, i když jsem se na to několikrát chystal.

Děkuji za rozhovor.